

Avondmaal in tijden van corona

Vrijwel direct nadat 12 maart de lockdown werd afgekondigd kwam de vraag naar de viering van het Avondmaal boven. Voor die kerken die het wekelijks vieren was het een direct vraag. Voor andere ging het vooral om de Stille Week en Pasen. In beide situaties moest er een snelle beslissing komen. Er werden verschillende besluiten genomen: niet vieren, vieren d.m.v. geestelijke communie, thuis meevieren, zelfstandig thuis vieren. De besluiten werden op landelijk niveau genomen, op plaatselijk niveau en in de huiskamers.

Onder de besluiten en de wijze waarop ze werden genomen, ligt een divers palet aan opvattingen, overtuigingen, ervaringen en invalshoeken, zowel bewust als onbewust.

In de verschillende media werd er over gepubliceerd, o.a. ook op de site van het Steunpunt Liturgie.

In vergelijking met de lockdown-situatie verandert er nu wel het een en ander. Tegelijk blijft een deel van de situatie ook nog wel even voortduren omdat kerkdiensten ook nu beperkingen kennen, allereerst qua aantal deelnemers, vervolgens qua hygiënische maatregelen.

Wat betekent dit voor de avondmaalspraktijk?

1. Uitgangspunten:

- Theologisch:
 - Het Avondmaal, de Maaltijd van de Heer, is door Christus via de apostelen aan de kerk gegeven, met daarbij de boodschap: 'Doe dit, telkens opnieuw, om mij te gedenken.'
- Liturgisch:
 - Vanaf het prille begin van de kerk werd de viering van de Maaltijd gezien als een van de identiteitskenmerken van de kerk, net zoals de Schriften. Dat leidde al heel snel tot diensten met twee kernen: Schrift en Tafel. Ook waar er later in de kerkgeschiedenis praktijken groeiden met minder vaak vieren, bleef het besef dat het Avondmaal 'er bij hoort'.
 - Het daadwerkelijk delen van brood en wijn is ingebed in een liturgische eenheid. Tot aan de Reformatie en daarna in kerken uit de meer katholieke richting (RKK, Oosters-orthodox, Anglicaans, Oud-Katholiek), is dat een avondmaalsliturgie, in kerken van de Reformatie een liturgisch formulier. In de 19de en 20ste eeuw kwamen daar uit evangelische en pentecostale traditie ook vrije vormen bij.
 - Kenmerken: één brood, één beker: 'Omdat het één brood is zijn wij, hoewel met velen, één lichaam want wij hebben alleen deel aan dat ene brood' (1 Kor. 10,17). In de viering van het Avondmaal gaat het om éénheid:

- het lichaam van Christus, namelijk zoals Hij zich geeft in brood en wijn;
 - het lichaam van Christus, namelijk de kerk (in de samengekomen gemeente én via haar in de kerk van altijd en overal).
- In het Avondmaal, de viering van de Maaltijd van de Heer, zijn het geestelijke en *lichamelijke* intrinsiek met elkaar verbonden. Het gaat om een *maaltijd*, om *brood en wijn*, om het *lichaam van Christus* in dat brood en die wijn, om het *lichaam van Christus* in de vierende gemeenschap. Het gaat om *proeven, kauwen, doorslikken*, een *spijsverteringsproces*. Juist in deze verwevenheid komt de viering dichtbij: nabijheid, verbondenheid. Zó wil Christus bij ons zijn, bij ons als individu, bij ons in de gezamenlijkheid.¹
 - Die nabijheid en verbondenheid overstijgt persoonlijke voorkeuren. Het Avondmaal vier je zónder aanzien des persoons.²
 - Nu kerkdiensten weer mogelijk zijn, en er weer sprake kan zijn van lichamelijke nabijheid, krijgt dit aspect van het Avondmaal een speciale betekenis, het belang van dit aspect komt extra sterk naar voren.
 - Voor velen is de beleving van de gemeenschap een belangrijke notie bij het vieren van de Maaltijd.³ Voor velen sprak in de afgelopen maanden zonder fysieke diensten juist het gemis aan gemeenschap en ontmoeting. Dit aspect van het Avondmaal krijgt, nu diensten weer op gang kunnen komen, extra betekenis.

2. De nieuwe situatie

- De kerkdiensten kunnen worden hervat, maar in beperkte vorm. Dat betekent dat de kerkgangers in de meeste gevallen maar ééns in de zoveel weken zelf naar de viering kunnen.
- Hoe lang deze situatie zal duren is onbekend.
- In veel gevallen zal er voorlopig een combinatie van fysieke diensten én digitale diensten (of thuisvieringen) blijven bestaan.
- Lang niet iedereen zal naar de fysieke diensten willen/kunnen komen (mensen uit risicogroepen).

3. Wat betekent het bovenstaande voor de viering van het Avondmaal?

De consequenties liggen niet alleen op het praktische vlak van de concrete viering (1.5 m. afstand, hygiënische maatregelen etc.), maar gaan ook over de frequentie van de avondmaalsviering. Want of je nu gewend bent aan een wekelijks, maandelijks of driemaandelijks ritme, in alle gevallen kan er nu per kerkganger veel minder Avondmaal gevierd worden. Bij grotere gemeentes zal het er toe leiden dat iemand misschien maar één keer in het jaar de Maaltijd mee kan vieren.

4. Diverse opties

Er zijn verschillende opties om hier mee om te gaan:

¹ Om deze sacramentele verbondenheid op een goede geestelijke manier te verstaan, is er het gebed om de kracht van de heilige Geest, de *epiclese*. Dit gebed is vanouds een vast onderdeel van de avondmaalsliturgie (en dus ook onderdeel van de gereformeerde traditie).

² Dit is de inhoudelijke basis. Tegelijk, daardoor is het onherroepelijk contextueel.

³ Zie o.a. het onderzoek van Jasper Bosman (Jasper Bosman, *Celebrating the Lord's supper in the Netherlands*. 2020).

- a. Bij de gebruikelijke frequentie blijven en de gevolgen accepteren;
- b. elke zondag in fysieke kerkdienst Avondmaal vieren;
- c. met grote regelmaat in de fysieke kerkdienst Avondmaal vieren;
- d. voorlopig vormen van thuisvieren handhaven;
- e. speciale vorm van thuis meevieren;
- f. maatwerk in speciale omstandigheden.

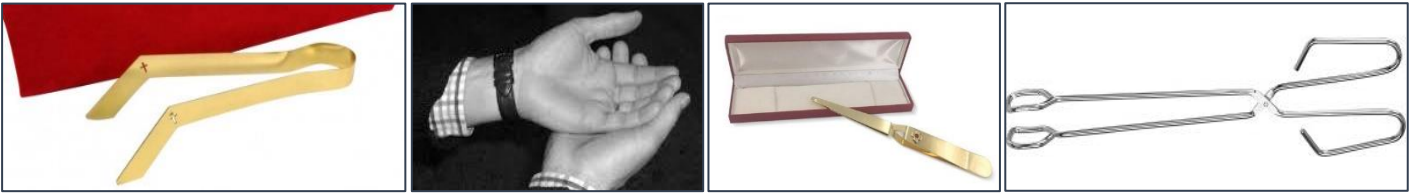
5. Op elk van de opties gaan we uitgebreider in

a. Bij de gebruikelijke frequentie blijven:

- Op het eerste gezicht lijkt dit een heldere keuze, een stap richting de normale situatie. Op het oog verandert er niet veel. Maar concreet betekent het dat het Avondmaal veel minder vaak wordt gevierd. In grote gemeenten kan zijn dat kerkgangers hooguit één keer per jaar de Maaltijd vieren.
- Het is goed om je af te vragen *waarmee* je vergelijkt. Vergelijk je met de bekende praktijk, dan kan wekelijks een grote stap zijn, een keuze waar wellicht vragen bij worden gesteld. In de huidige situatie is het echter beter om te kijken naar de gevolgen voor kerkgangers en gemeente, in samenhang met de betekenis van het Avondmaal voor de kerkgemeenschap en het geloofsleven.

b. Elke zondag in de fysieke kerkdienst Avondmaal vieren:

- Elke dienst, dus elke zondag, is er viering van de Maaltijd. Dat betekent dat iedereen die naar de kerk kan komen met regelmaat Avondmaal viert. Dit alles met inachtneming van de regels (1,5 m afstand, geen gezondheidsklachten, hygiënische maatregelen voor personen en avondmaalsgerei).
- Inhoudelijk:
 - i. Het Avondmaal is vorming en beleving van de eenheid in Christus en de eenheid van het lichaam van Christus. Weliswaar is de gestalte van het lichaam van Christus – de kerkgemeenschap – niet volledig, maar wel mag het duidelijk zijn dat deze groep, per keer wisselend, de gemeenschap *representeert*.
 - ii. Het aspect van eenheid krijgt in deze tijden van corona een speciaal accent, namelijk in vertrouwen én in zelfkennis. *Vertrouwen*: wij vertrouwen dat wij de regels en adviezen in acht nemen en dat het in deze situatie verantwoord is om samen te vieren. *Zelfkennis*: hoe ga ik zelf om met regels en voorschriften, met overmoed en/of onzekerheid?
 - iii. Het Avondmaal komt *van buiten* tot ons, wordt ons geschonken, is niet *van* ons. Dat wordt duidelijk als je het brood in de handen ontvangt, de beker aangereikt krijgt. Dat wordt nu doorkruist door de anderhalve meter afstand. Zijn er vervangende mogelijkheden?
 - 1. Ieder pakt zelf het stukje brood. (NB voorafgaand aan de communie ontsmet ieder de handen.)
 - 2. Het brood ligt zo gerangschikt op de schaal dat er bij het pakken geen ander stukje brood wordt aangeraakt.
Suggestie: Leg op de schaal de stukjes brood in een kruisvorm neer. Zet eventueel meerdere schalen met het brood in kruisvorm klaar.

3. De voorganger legt de avondmaalsganger een stukje brood in de handen met een speciale grijptang. Dat kan uit keukenla of van de barbecueset komen, maar dat heeft dan wel een banale connotatie. Er bestaan ook speciale *liturgische pincets*, een speciaal ontwikkeld grijptangetje voor liturgisch gebruik.⁴ Bij een juist gebruik kan op deze manier voldoende afstand worden gehouden, terwijl een diep inhoudelijk beeld bewaard blijft. Zie de afbeeldingen hierboven.
- iv. De éénheid komt tot uiting in 'het ene brood' en 'de ene beker':
 1. De ene beker wordt vervangen door kleine bekertjes.
 - a. **Nota bene:** besef dat het gebruik van kleine wegwerpbekertjes meewerkt aan de plastic afvalberg (die is er ook nog!). Overweeg daarom om kleine roestvrijstalen bekertjes aan te schaffen, of eenvoudige glazen borrelglasjes (zonder voet).
- Praktisch-inhoudelijk;
 - i. De geëigende plaats voor de viering van het Avondmaal is de zondagmorgendienst.
 - ii. Het ligt voor de hand dat er een combinatie van vieringen met gemeente en vieringen via het scherm zijn. In veel gevallen is het tweede een stream van het eerst. Combineer je dit met het vorige bolletje dan betekent dit dat de thuisvierders iedere zondag een Avondmaalsviering meemaken waar ze niet aan deelnemen.
 1. Is dat erg?
 2. De Avondmaalsviering op deze manier zal sowieso anders zijn. Dus is het goed bewust rekening te houden met de beleving van zowel de kerkganger als de thuisvierder. Op verschillende punten kan dat een nieuwe (tijdelijke) invulling krijgen:
 - a. Korte formulieren gebruiken; korte avondmaalsliturgieën ontwikkelen.⁵

In de gewoonte dat het brood al in stukjes gesneden klaar ligt is, komt dat niet zo sterk uit (hooguit in de gedachte dat het voor de hand ligt dat het om stukjes van één brood gaat). Het is een oud liturgisch gebruik dat het breken van het brood (in de zin van: verdelen in kleine brokjes) onderdeel was van de avondmaalsliturgie. Een herleving hiervan zie je waar er één brood rond gaat waarbij ieder van zijn buurvrouw/-man een afgebroken stukje krijgt aangereikt. Maar dit valt in coronatijden buiten beeld.

⁴ Zie <https://www.artegrosse.be/nl/accueil/1280-hostiegrijper.html>. NB: deze grijptangetjes zijn ontwikkeld voor de *hostie*. Stukjes brood zijn dikker dus even goed kijken of het past (vergelijk de twee foto's).

⁵ Deputaten Eredienst en het Steunpunt Liturgie komen met handreikingen.

- b. De groep in de kerk is klein, het vraagt dus minder tijd
 - c. De groep is klein, dus zijn andere vormen mogelijk (bijv. kringviering op 1,5 m)
 - d. *Musica sub communione*: inhoudelijk op het moment toegesneden muziek tijdens de rondgang van brood en wijn.
 - e. Tijdens de rondgang van brood en wijn wordt een gedicht/meditatieve tekst/gebed in beeld gebracht of voorgelezen.
3. Het verdient aanbeveling een duidelijke structuur (liturgie) te gebruiken, waarin de viering van het Avondmaal een vaste plaats heeft aan het einde van de dienst.⁶
 4. Het is mogelijk hier een parallel te trekken met de oude gewoonte dat de niet-gedoopten/catechumenen de kerk verlieten voordat de liturgie van de Maaltijd van de Heer begon. Kijkers kunnen na de Woorddienst uitloggen.
 5. Een variant hierop: Na de Woorddienst wordt de viering afgerond met oog op de digitale vierders. In de kerk zelf volgt daarna een beknopte avondmaalsliturgie.⁷
 6. Als er per zondag twee keer samengekomen kan worden in het kerkgebouw wordt het Avondmaal in één van de twee gevierd. Het is daarbij belangrijk dat de dienst met avondmaal wel een volledige dienst is.⁸

c. Met grote regelmaat in de fysieke kerkdienst Avondmaal vieren:

- Dit is een variant op de vorige optie (optie b): niet wekelijks maar tweewekelijks o.i.d. Of twee diensten op één zondag.
- Zie verder bij b.

d. Voorlopig vormen van thuisvieren handhaven:

- Dit is eigenlijk geen aparte optie, maar een mogelijkheid die gecombineerd kan worden met de andere opties.
- Waar begonnen is met vormen van thuisvieren (avondmaal) en waar het goed gebeurt, daar zou het voorlopig gehandhaafd kunnen worden.
 - i. Aandachtspunt: wees je bewust dat hier gemakkelijk een vorm van *slijtage* kan ontstaan. Op twee manieren:
 1. thuis of met een eigen groep kan het ook heel goed/is het ook mooi/fijner/intiemer/sprekender. (Vraag: is de kleine kring de eerste plaats voor de viering van de maaltijd óf de kerkelijke gemeente?)
 2. bij de wekelijkse viering in de fysieke dienst: digitale thuisvierders kunnen op enig moment zeggen: laat maar zitten. (Vraag: is het zinvol om te overwegen weer te stoppen met de mogelijkheid van thuisvieren.)

e. Speciale vorm van thuis meevieren:

⁶ Zie noot 6

⁷ Deputaten Eredienst en Steunpunt Liturgie bezinnen zich op een korte handreiking hiervoor.

⁸ Dit heeft in alle opzichten de voorkeur. Het past ook bij de bezinning en ontwikkelingen van de afgelopen decennia, waarbij steeds meer werd afgestapt van 'avondmaalsdiensten' met een eigen opzet.

- Kerkgeschiedenis en liturgische praktijken reiken ook de mogelijkheid van *'geestelijke communie'* aan: in de geest meevieren, via brood en wijn in beeld en via gesproken woord.⁹

f. **Maatwerk:**

- Maatwerk is er altijd al wel in incidentele gevallen (langdurig zieken e.a.). Voorlopig zal dit maatwerk vaker voorkomen. Denk aan mensen die om gezondheidsredenen de fysieke dienst blijven mijden. Gangbaar is dat in dergelijke situaties een ambtsdrager en wellicht een of enkele gemeenteleden bij de zieke o.i.d. thuis de dienst inclusief het avondmaal meevieren (via livestream of kerkomroep). Nu het om veel meer mensen kan gaan, is het de vraag of er genoeg ambtsdragers zijn. Er kan een tijdelijke werkwijze nodig zijn:
 - i. Men viert persoonlijk thuis, parallel met de livestream;
 - ii. Men viert persoonlijke thuis, parallel met de livestream, maar er is een (of enkele) gemeentelid/-leden aanwezig.

Nota Bene: Bij dit maatwerk, dat vraagt om 'anderen in huis' speelt de vraag: wil de persoon in kwestie dat (in verband corona). Bovendien gelden alle corona-maatregelen ook nu. Extra sterk zelfs vanwege de keuze van de personen in kwestie om ook voorlopig niet naar de fysieke viering te komen.

6. De keuze

Net als bij de besluitvorming in het begin van de lockdown en met oog op de Stille Week en Pasen zal er ook nu onder de besluiten en de wijze waarop die worden genomen een divers van palet van opvattingen, overtuigingen, ervaringen en invalshoeken liggen. Deze notitie wil helpen om je daarvan bewust te worden. Net zo wil de notitie helpen om invalshoeken e.a. aan te reiken waar je zelf niet direct aan denkt, maar die ondertussen wel meespelen of belangrijk zijn.

Voorlopig valt niet te zeggen hoe lang de nieuwe situatie rond kerkdiensten gaat duren. Welk besluit er ook genomen wordt, bouw momenten van evaluatie in, durf het besluit in samenspraak met elkaar te herzien, te verlengen o.i.d. In afhankelijkheid en vertrouwen:

Veni sancte Spiritus,
tui amoris ignem accende.
Kom, heilige Geest
*ontsteek het vuur van uw liefde.*¹⁰

⁹ Voor teksten/gebeden: neem contact op met het Steunpunt Liturgie (liturgie@gkv.nl).

¹⁰ LB 681 (Taizé)